APELATIVE ŞI TERMENI TEHNICI

VLAD COJOCARU

Deosebirea dintre apelative şi termenii tehnici sau cuvintele comune utilizate într-o accepţie tehnică sau de specialitate constă în aceea că unele „semnifică", pe când celelalte „desemnează". Reformulând această idee am putea spune că, în vreme ce apelativele pot să desemneze mai multe lucruri, posibilităţile acestea multiple de desemnare structurându-se în ceea ce Eugen Coşeriu a denumit *semnificaţia* cuvântului[1], termenii specializaţi au, de obicei, o desemnare unică, adică în cazul lor semnificaţia coincide cu sau se reduce la acea desemnare unică. De aici şi lipsa de plurivalenţă şi, implicit, de ambiguitate a termenilor tehnici, ceea ce constituie un avantaj şi chiar o necesitate a acestui tip de limbaj[2].

Vocabularul de specialitate, acoperind diverse domenii ale cunoaşterii şi activităţii umane, se poate constitui, în genere, prin câteva modalităţi fundamentale: utilizarea cuvintelor comune printr-o severă restricţie semantică pentru a se atinge acea desemnare unică cerută de necesităţile exprimării neechivoce a limbajului tehnico-ştiinţific; crearea de cuvinte noi care să desemneze noile „obiecte" circumscrise în procesul de cunoaştere sau de creaţie tehnică. Această ultimă modalitate poate fi realizată fie plecând de la baze lexicale greco-latine, fie prin împrumutul termenilor din limbi străine moderne.

Pe de altă parte, E. Coşeriu constată că, în afară de terminologia strict ştiinţifică şi tehnică, în care delimitările reprezintă delimitări făcute în realitatea obiectivă, există în vocabularul fiecărei limbi o parte terminologică ce nu aparţine limbilor decât prin semnificanţi şi prin funcţiile gramaticale. În limbă există un lexic structurat lingvistic şi un lexic „nomenclator" sau terminologic. Există secţiuni care doar „desemnează", în care unica structurare posibilă este enumerarea[3]. Din punctul de vedere al semnificatului, aceşti termeni sunt „subidiomatici", adică aparţin unei

[1] E. Coşeriu afirmă în *Lingvistica integrală*, Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Române, 1996, p. 106: „Un cuvânt în limbă nu este un cuvânt tehnic. În limbă, cuvântul are o semnificaţie care poate să corespundă mai multor noţiuni".

[2] Pentru conceptele de *desemnare*, *semnificaţie* şi *sens*, cf. E. Coşeriu, *op. cit.*, p. 56; v. şi studiul aceluiaşi autor *Kontrastive Linguistik und Übersetzung: ihr Verhältnis zueinander*, München, 1981, extras din *Akten des Internationalen Kolloquiums Trier 25–30.9.1978*, p. 186.

[3] Idem, *Introducción al estudio estructural del lexico*, p. 99, în vol. *Principios de semántica estructural*, Madrid, 1977.

ALIL, t. XXXIX – XLI, 1999–2001, Bucureşti, 2003, p. 101–107

BDD-A1320 © 1999-2001 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:46 UTC)

zone limitate din fiecare comunitate idiomatică, şi, în alt sens, ei sunt „interidiomatici", cel puţin virtual, pentru că aparţin aceluiaşi tip de zonă în diverse comunităţi lingvistice[4]. Aceste terminologii şi nomenclaturi populare implică şi ele o cunoaştere tradiţională (o „ştiinţă") care are un caracter nelingvistic. Deşi clasificările populare pot fi şi sunt, în fapt, diferite de cele ştiinţifice, ele sunt, totuşi, o formă a ştiinţei, cu alte cuvinte ele nu sunt „structurări" ale limbii respective, ci clasificări ale „botanicii sau zoologiei populare ale limbii respective"[5].

Nu vom insista aici asupra distincţiei dintre ceea ce este „terminologic" şi ceea ce este de natură propriu-zis lingvistică în acest tip de terminologie populară, amintind doar că Eugen Coşeriu însuşi atrage atenţia asupra dificultăţii de a separa aceste două straturi, în cazul termenilor populari[6]. Vom încerca doar să înţelegem modul în care un cuvânt comun îşi poate schimba statutul, intrând în această „zonă" specială a vocabularului unei limbi.

Problema menţionată are convergenţe cu altă problemă, şi anume cu încercarea de a explica statutul diferit al aceloraşi împrumuturi, efectuate de limbi diferite din aceeaşi limbă-sursă[7]. Ambele probleme ar putea fi rezolvate mai uşor prin utilizarea altor distincţii şi concepte coşeriene. În primul rând este vorba despre distincţia dintre ceea ce reprezintă contribuţia cunoaşterii generale a lucrurilor, pe de o parte, şi ceea ce constituie semnificaţia propriu-zis lingvistică, pe de altă parte, în conţinutul cuvintelor.

Legată de această distincţie este şi disocierea făcută între zona lingvistică şi „ámbito" obiectiv, adică între spaţiul cuvântului şi spaţiul obiectului.

Prima distincţie se referă la ceea ce trebuie înlăturat din conţinutul unui cuvânt (recte semnificatul său) ca nefăcând parte din ceea ce este dat strict prin limbă la acest nivel. Aceste informaţii date doar aparent prin limbă ţin, de fapt, de cunoaşterea generală – adică indiferent de limba pe care o vorbim – pe care o avem despre lucruri sau ţin de principiile generale ale gândirii – gândire care, iarăşi, trece dincolo de graniţele lingvistice[8]. Un exemplu cunoscut oferit de Coşeriu în acest sens este analiza realizată de Ch. Bally referitoare la conotaţiile conţinute de fr. *boeuf*, cuvânt care ar trezi în mintea vorbitorului francez ideea de „forţă fizică, rezistenţă la muncă grea, lentoare etc.". Aceste asociaţii nu au, însă, nici o legătură cu conţinutul strict lingvistic al cuvântului francez, ci ţin de relaţia noastră directă, deci nemediată lingvistic, cu obiectul (aici, animalul domestic respectiv)[9].

---

[4] *Ibidem*, p. 98.

[5] *Ibidem*, p. 99.

[6] *Loc. cit.*

[7] De exemplu situaţia împrumuturilor ruseşti în diverse limbi europene, problemă expusă în comunicarea Evei Buchi, *Convergenţe şi divergenţe între rusismele româneşti şi cele ale altor limbi romanice*, comunicare susţinută la simpozionul internaţional cu tema *Identitatea limbii şi literaturii române în perspectiva globalizării*, organizat de Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide" din Iaşi, 17–18 mai 2002.

[8] Aceste informaţii ţin de competenţa elocuţionară, cf. Eugen Coşeriu, *Lingvistica integrală*, p. 19.

[9] Cf. Eugen Coşeriu, *Significado y designación a la luz de la semántica estructural*, p. 102, în vol. *Principios de semántica estructural*, Madrid, 1977.

BDD-A1320 © 1999-2001 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:46 UTC)

Aşadar, un cuvânt este nu numai purtător de semnificaţie lingvistică pentru vorbitor, ci şi un fel de simbol, o etichetă pusă pe o anumită experienţă a noastră pe care o avem în legătură cu lucrurile. Această disociere dintre cuvânt şi referentul desemnat prin cuvânt apare poate mai pregnant în cea de-a doua distincţie propusă de E. Coşeriu. Este vorba despre distincţia dintre „zona" lingvistică şi „ámbito" obiectiv, distincţie care ţine de cunoaşterea lucrurilor şi de cunoaşterea cuvintelor. „Zona" reprezintă spaţiul în care se cunoaşte şi se utilizează un cuvânt ca semn lingvistic. „Ámbito" este spaţiul în care se cunoaşte un obiect (natural sau nu, material sau imaterial) ca element al unui domeniu al experienţei sau al culturii[10].

Contribuţia cunoaşterii generale a lucrurilor la semnificaţia cuvintelor, studiată de o disciplină denumită de Coşeriu scheologie, ar trimite spre ceea ce este extralingvistic în conţinutul unui cuvânt, ar ţine, prin urmare, de lingvistica „externă", în accepţia saussuriană a termenului. În schimb, analiza separată a spaţiului obiectului faţă de spaţiul în care circulă şi este cunoscut cuvântul corespunzător obiectului nu ne scoate din domeniul lingvisticii interne, în plus ne ajută să înţelegem valoarea specială pe care unele cuvinte o capătă uneori. Mai clar formulat, această analiză ne ajută să înţelegem de ce statutul cuvântului românesc *cloş* (din sintagma *rochie cloş*) este diferit în română de al cuvântului românesc *clopot*, deşi cuvântul francez din care provine primul cuvânt coincide în desemnare cu ultimul termen românesc. Acelaşi fenomen se întâmplă şi cu rom. *repriză*, care nu desemnează nici el acelaşi lucru precum rom. *reluare*, rom. *samovar* faţă de rom. *ceainic*[11] etc. În limba rusă, *samovar* desemnează un vas în care se fierbe apă pentru diverse nevoi casnice. În limba română, însă, sensul său este de „vas în care se fierbe apa **pentru ceai**", prin urmare se apropie ca sens de rom. *ceainic*. Totuşi, ele nu sunt sinonime, aşa cum nu sunt sinonime nici perechile *cloş–clopot* şi *repriză–reluare*. Schimbarea de sens din română pentru samovar se întâlneşte şi în franceză, în ciuda faptului că dicţionarul Robert[12] dă o definiţie apropiată de sensul cuvântului din limba rusă. Credem, însă, că este mai mult o definiţie etimologică, pentru că citatul din Gautier, *Voyage en Russie*, prin care se ilustrează sensul cuvântului în franceză, pare să confirme supoziţia noastră: „Le thé du soir fut servi... et les samovars... versaient leur eau bouillante sur l'infusion concentrée"[13]. În plus, în franceză, termenul specializat pentru „fierbător, vas de fiert apă" este *bouilleur*, însă cuvântul rusesc este glosat prin *bouilloire*, care înseamnă „ceainic", ca şi fr. *théière*.

Analiza clasică este fără echivoc şi fără dificultăţi, în acelaşi timp, în ceea ce priveşte cazurile enumerate aici, fiind vorba, în mod evident, de o restricţie semantică: *samovar* nu înseamnă în română orice tip de ceainic sau de vas în care

[10] Idem, *Introducción al estudio estructural del léxico*, p. 100.

[11] Faptul că şi rom. *ceainic* este împrumutat tot din limba rusă nu schimbă datele problemei.

[12] Paul Robert, *Dictionnaire alphabétique et analytique de la langue française*, Paris, Presses Universitaires de France, 1953, s. v. *samovar*.

[13] *Loc. cit.*

BDD-A1320 © 1999-2001 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:46 UTC)

se fierbe apa pentru ceai sau în alte scopuri, *cloş* nu desemnează în română decât metaforic un clopot, şi chiar şi în această situaţie nu poate desemna decât un anumit tip de obiecte care au forma unui clopot – obiecte de îmbrăcăminte – în sfârşit, *repriza* este şi ea o *reluare*, dar, în română cel puţin, spre deosebire de limba franceză, nu orice fel de „reluare". Se poate observa cu uşurinţă că restricţia semantică nu a avut loc în limba română, de vreme ce cuvintele invocate nu au cunoscut în limba noastră şi un sens mai larg decât cel actual. S-ar impune, prin urmare, constatarea că restricţia, care nu există, totuşi, în limba din care s-a împrumutat (în cazul nostru, franceza sau rusa), s-a petrecut între cele două limbi, adică la trecerea cuvântului dintr-o limbă într-alta.

Explicaţia fenomenului pare, iarăşi, de domeniul evidenţei, şi anume faptul că regimul de realizare a împrumuturilor impune un asemenea rezultat în limba care efectuează împrumutul: nu se împrumută niciodată o familie întreagă de cuvinte sau un câmp onomaseologic complet, ci doar un singur element al acestora, ba mai mult, nu este preluat cuvântul cu întreaga sa structură de semnificaţii, cu toate posibilităţile sale de desemnare, în termenii coşerieni, ci doar cu o anumită variantă de semnificaţie, cu alte cuvinte într-o anumită accepţie sau cu o singură posibilitate de desemnare.

Situaţia este, în anumite privinţe, similară celei din toponimie, unde, în cazul contactului între zone de limbi diferite, dacă sunt preluate de către o comunitate de limbă toponime aparţinând comunităţii lingvistice învecinate, nu este împrumutat un întreg câmp toponimic cu toţi componenţii acestuia, ci doar elemente disparate ale câmpului, fenomen însoţit şi de o refacere a raportului de desemnare dintre toponim şi referentul geografic, refacere care corespunde într-un fel resemantizării suferite de un apelativ împrumutat.

Suntem obligaţi, totuşi, să remarcăm că restricţia semantică ce pare a se impune ca un fenomen normal la trecerea unui cuvânt dintr-o limbă într-alta nu s-a petrecut în cazul contactului direct între comunităţi aloglote[14]. Pe de altă parte, există restricţii semantice şi în cazul unor cuvinte indigene[15], fără a avea ca efect secundar o apropiere a cuvintelor respective de statutul unui termen tehnic sau specializat, ca în cazul cuvintelor *cloş*, *samovar*, *repriză*.

Ceea ce poate interveni în acest punct al argumentaţiei pentru a clarifica raţiunea distincţiilor de mai sus este distincţia dintre spaţiul obiectului (*ámbito*) şi spaţiul cuvântului (*zona*). Nu întotdeauna spaţiul obiectiv, cel în care este cunoscut un obiect, coincide cu spaţiul cuvântului, adică cel în care se cunoaşte şi se utilizează un cuvânt ca semn lingvistic. Un spaţiu obiectiv poate să fie mai restrâns decât „zona" lingvistică corespunzătoare sau, dimpotrivă, poate să o includă pe aceasta din urmă. Spaţiul obiectului poate să fie, de asemenea, cu totul exterior spaţiului cuvântului[16].

[14] Cf. cuvintele de origine slavă, germană, greacă etc. din limba română.
[15] De exemplu, rom. *punte* < lat. *pontem*.
[16] E. Coşeriu, *loc. cit.*

BDD-A1320 © 1999-2001 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:46 UTC)

Aplicând conceptele de mai sus la exemplul anterior, am putea afirma că atunci când preluăm **cuvântul** *samovar*, prin lărgirea doar a spațiului cuvântului, acesta este fixat numai în desemnarea unică a unui tip particular de vas pentru fiert apa, de aici şi restricția semantică a termenului pe terenul limbii române: acesta desemnează doar un „ceainic rusesc". Prin urmare, din rusă în română, cel puțin, şi se pare că şi în franceză s-a produs o dublă restricție semantică: de la sensul „vas pentru fiert apă pentru diverse treburi domestice" la sensul „vas pentru fiert apa de ceai", în al doilea rând, de la sensul „vas [în general] de fiert apă" la sensul „vas rusesc de fiert apă pentru ceai". Explicația fenomenului constă în faptul că spațiul cuvântului a fost extins fără extinderea spațiului obiectului. Experiența lui Gautier cu al său *Voyage en Russie*[17] este edificatoare în acest sens, călătorul francez în spațiul rusesc reprezentând intrusul în spațiul „exotic" al obiectului, pentru care acesta din urmă apare cu această dublă restricție, care s-a păstrat în limbile franceză şi română la trecerea cuvântului din rusă în fiecare dintre cele două limbi. Prima restricție semantică, cea referitoare la scopul apei fierte obținute prin utilizarea acestui obiect, ar putea fi considerată şi ca ținând de experiența noastră extralingvistică cu lucrurile, adică să facă parte din cunoaşterea generală a lucrurilor, în sensul că imaginea pe care noi o avem asupra obiectului în discuție (adică samovarul) este legată mai ales de activitatea de preparare a ceaiului sau, mai curând, imaginea samovarului este legată, pentru noi, de imaginea rusului băutor, printre altele, şi de ceai. Primordială este deci perspectiva călătorului străin în spațiul rusesc care, o dată intrat în spațiul obiectului în cauză, îl percepe ca pe un obiect strict legat de acest spațiu. Această raportare a cuvântului la spațiul originar rămâne şi după realizarea împrumutului lingvistic, fapt dovedit prin existența celor două cuvinte în limba franceză – *bouilloire* „ceainic"/*samovar* „bouilloire **russe**", ca şi a celor două cuvinte în română – *ceainic/samovar* „ceainic **rusesc**".

Dacă ar fi fost identificat şi în comunitatea vorbitorilor de limbă română un obiect similar, realizându-se astfel şi o lărgire a spațiului obiectului – fapt care s-a întâmplat în cazul cuvintelor *hatman*, *cinovnic* – atunci cuvântul utilizat în română nu ar mai face referire la spațiul originar şi ar scăpa de restricția semantică şi de desemnarea unică.

În cazul contactului direct şi îndelungat între comunități aloglote, cuvântul străin este preluat, realizându-se aşadar o extindere a spațiului cuvântului, dar acest cuvânt îşi găseşte un nou referent care, de fapt, confirmă referentul vechi[18], în comunitatea vorbitorilor care au efectuat împrumutul. În felul acesta spațiul cuvântului, deşi s-a extins (de la vorbitorii slavi etc. la români), continuă să coincidă cu spațiul obiectului.

Aşadar, dacă nu identific în spațiul meu un obiect care să poată fi desemnat prin cuvântul străin (*samovar*, *iglu*), atunci cuvântul este utilizat cu această

[17] Vezi nota 12.

[18] Referentul nou = obiectul în comunitatea de vorbitori de limbă română; referentul vechi = obiectul în comunitatea vorbitorilor de limbi slave, vechi germane, greacă etc.

BDD-A1320 © 1999-2001 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:46 UTC)

restricție în română, desemnând nu clasa generală a „ceainicelor", ci numai o subclasă a acesteia: „ceainic rusesc", respectiv nu clasa generală a „caselor", ci numai subclasa „casă din blocuri de gheață făcută de eschimoși". Și cuvântul românesc *ceainic* poate avea, teoretic, aceeași soartă, dacă ajunge să fie utilizat în alt spațiu lingvistic: dacă nu dublează un cuvânt autohton în acea limbă, devine un termen specializat.

E. Coșeriu califică, în acest sens, drept „tehnic" orice cuvânt al cărui spațiu obiectiv (ámbito) este mai restrâns sau exterior față de o „zonă" lingvistică (= spațiul cuvântului) determinată: „Cuvintele străine utilizate ca atare pentru obiecte de asemenea «străine» sunt cuvinte «tehnice», indiferent de caracterul pe care ele îl au în limba de origine (de exemplu în franceză *iglou*, *geisha*, *samouraï*, *knout*, *samovar* etc.): astfel de cuvinte se referă la «spațiile obiective» corespunzătoare și, de aceea, pot fi definite numai în relație cu aceste «spații obiective». Definirea greșită a multor conotații ale cuvintelor se datorează acestei lipse de coincidență între «zonă» /lingvistică/ și «spațiu» /obiectiv/, adică în esență se datorează relației «cognitive» pe care subiecții vorbitori o au cu obiectele desemnate"[19].

Specializarea semantică a unui cuvânt poate fi marcată și prin alte modalități, pe lângă această disjuncție dintre spațiul cuvântului și spațiul obiectului. Restricția semantică ce are loc în cazul termenilor tehnici se poate realiza și prin inserarea cuvântului într-o sintagmă, în sensul că un semicalc de tipul *Holșurub* (< germ. *Holzschraube*) poate fi substituit printr-o sintagmă provenită din calchierea completă a cuvântului străin: **șurub de lemn*. În acest caz, restricția semantică este realizată prin determinare. În consecință, am putea afirma că trecerea termenului comun într-un domeniu limitat de utilizare[20], sau, utilizând termenii lui Coșeriu, transformarea sa în termen „subidiomatic" poate avea același efect ca preluarea unui termen din altă limbă fără extinderea spațiului obiectului

Este evident că în privința toponimelor spațiul obiectului nu se poate schimba, însă, dacă și aici are loc o lărgire a spațiului cuvântului (recte a utilizării toponimului) fără cunoașterea spațiului obiectului, care ar fi obligatorie în acest caz, se ajunge la o remodelare a referentului geografic, mai exact la o schimbare a raportului dintre obiect și referent.

Așadar, pe lângă terminologia strict tehnică și de specialitate creată prin modalitățile cunoscute, în lexicul unei limbi pot exista și alte cuvinte care să se apropie de statutul termenilor tehnici tocmai prin neconcordanțele care apar între

[19] *Ibidem*, p. 100–101 (trad. aut.). Cf. și, de același autor, *Lingvistica integrală*, p. 136 sau *Determinacion y entorno*, Montevideo, 1957, unde găsim, după aprecierea chiar a lui Coșeriu, teoria cea mai completă a contextelor, unul dintre acestea fiind *regiunea* sau *spațiul*. O traducere în limba română a ultimului studiu este realizată de Constantin Dominte cu titlul *Determinare și cadru. Două probleme ale unei lingvistici a vorbirii*, în *Lingvistică saussuriană și postsaussuriană*, București, 1985.

[20] Denumit univers de discurs de către E. Coșeriu în *Lingvistica integrală*, p. 136.

BDD-A1320 © 1999-2001 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:46 UTC)

spaţiul cuvântului şi spaţiul obiectului. Dacă se realizează şi o lărgire a spaţiului obiectului, concomitent cu lărgirea spaţiului cuvântului (prin identificarea unui obiect autohton care să fie desemnat de cuvântul străin), atunci termenul împrumutat nu mai prezintă acea conotaţie „tehnică" (*hatman*, *cinovnic* au denumit realităţi româneşti), ca în cazul în care neconcordanţa dintre zona lingvistică şi spaţiul obiectului persistă (*samovar*, *iglu* nu pot denumi decât un tip anumit de obiecte).

APPELLATIFS ET TERMES TECHNIQUES

RÉSUMÉ

À part les termes strictement techniques et spécialisés créés par les procédés connus, il y a dans le lexique d'une langue des mots qui ont le statut des termes techniques justement à cause de la non-coïncidence entre l'espace du mot et l'espace de l'objet, en utilisant les concepts de E. Coşeriu. Si l'on a un élargissement de l'espace de l'objet en même temps qu'un élargissement de l'espace du mot, alors le terme emprunté n'a plus cette connotation «technique» (cf. *hatman*, *cinovnic*), comme dans le cas où le manque de concordance entre la zone linguistique et l'espace de l'objet persiste (cf. *samovar*, *iglu*).

Institutul de Filologie Română
„A. Philippide"
Iaşi, str. Th. Codrescu, nr. 2

BDD-A1320 © 1999-2001 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:46 UTC)